

TAMÁS ATTILA

Gyermek-vízbefojtásra kész gyűlölet vagy a természet olykor elrettentő közönye?

Kosztolányi Fürdésének átértelmezése

az öröklét nyugodt fivalma megcsap.

Az óra áll, mindig hat óra van.

(Kosztolányi Dezső: *Megállt az óra*)

Általában annak az igénye robbant ki valamilyen vitát, hogy egy kidolgozott koncepció valamilyen sarokpontját kiszemelve az illető elbizonytalanítsa a régibb szellemi építmény elhibázottságát. Létezik azonban olyan eset is, amikor valaki egészen egyszerűen azért vitázik, mert a bírálót zavarja egy megfogalmazás – koncepciótól függetlenül. Mondjuk, talál a bírált munkában valamilyen be nem bizonyított tételt vagy állítást, olyasmit, hogy kétszer kettő egyenlő öttel. Vannak olyan valótlán állítások is, amelyeknek tévessége nem ehhez hasonló mértékekben és csak kevesebb személy számára abszurd. Úgy gondolom, a kiválasztott *Fürdés* című novella azok közé az írások közé tartozik, amelyek mondhatni tárgyi tévedést tartalmaznak. Úgy hiszem, ugyanakkor elmondhatjuk: ez a mű van olyan mértékben ismert, hogy hivatkozhatunk a benne foglaltakra minden egyes részlet külön kiemelése nélkül. Olyanokra is, amelyek az irodalmi tudatban jól ismertnek mondhatók. Általában úgy hivatkozunk rá, mint olyan irodalmi alkotásra, melyben jelentős szerepe van Freud mélylélektanának.

A novella középponti figurája Suhajda (a kishivatalnok apa), nyaralásukkor az egyik balatoni strandon fürdés közben játékosan dobálni kezdi a fiút a vízbe. Az a kérdés, hogy vajon miért dob a korábbiaknál nagyobbat egy alkalommal? Olyan nagy mértékben felingerelte fiának „mamlaszága”, hogy képes volt akaratlanul, de belső késztetéstől nem függetlenül veszélyesen nagyot dobni? Az elfojtott indulat felszínre törése is szerepet játszhat ebben?

2.

A tudatosság vs. ösztönösség lappangó vitájában maga az író a „szerencsétlenség” szó alkalmazását tartotta helyénvalónak.

Az, hogy a novellabeli nagy darab és csak „korlátoltan munkaetikus”, morcosan „iskolacentrikus” apának minősíthető Suhajda nem éppen rokonszenves figurája a novellának, az tény, ez azonban még kevés egy – ámbár véletlen – fiúgyilkosságnak a megindoklásához. Azt, hogy Suhajda nem szerette a fiát, elismerhetjük az adott jellemzés alapján. Azt azonban nem hihetjük, hogy ennek alapján bármiféle vádat lehetne ellene emelni, akárcsak szóba is hozni felelőtlenséggel történő halálkozás ügyében. Bár nem csak büntetőjog szempontjából közömbös az apai szeretethiány lelepleződése. Föltámadhatna éppen az apában is („freudi alapon”), hogy nem is bánta igazán a fia halálát. Túl jól sikerült harmadik dobása is ezzel magyarázható.

Jancsi is időnként gyűlöletet érez az apja iránt. A fiú szinte nem is látta „csak érezte, mindenkor, de gyűlöletesen” apja közeli jelenlétét, mint Kosztolányi írja. Itt az apa ellen irányul főként az indulat. Suhajda „aranykeretes” csiptetőjének üvege „nagyon villogott”, ez pedig egybe vág az „apa homloka ismét kegyetlenné vált”-tal. Ez viszont már egy értékelt megfogalmazás.

Suhajdában azonban valamilyen jó érzés mellett játékos kedv éledt fürdés közben, és a fiú is remélni kezdte, hogy apja talán nem is olyan dühös, mint amilyennek időnként mutatja. Arról is értesülünk, hogy Suhajda „hatalmasan megrémült”, mikor nem találta a fiát. Hiába remélte, hogy a gyerek talán már „kacagva áll előtte” őt pedig elfogta a „kétségbeesés”, mely egyenesen „hörögött”, noha közben már a racionális keresést is kipróbálta.

3.

„Megrémülve” is kutatott utána, és zavarodottságában még el is sírta magát. Számára megdöbbenő volt, hogy a sok „víz fölött olyan nyugalmat látott, olyan közönyt, amilyent eddig nem bírt volna elképzelni.” A novella mellékszereplői nem képviselnek – sem tudatosan, sem tudatlanul – sajátosan egyéni álláspontot. Ez nem jelent azonban olyasmit, mintha az eddigi számba vetteken túl nem léteznének más figyelmet kívánó, együttérző, Kosztolányira jellemző erők is. Az idő működtetése is ilyen: visszavonhatatlanul következnek be a történések.

A halál, amely hirtelen jött, látszólag szeszélyesen, már valóság volt, olyan szilárdul megformálódott ismeret, mint a földgolyó legnagyobb hegyláncolatai. Drámaian szűkszavúnak mondhatjuk a párbeszédet: „Suhajda úgy érezte, hogy már több idő múlt el, mint az előző lebukás és fölmerülés között. Sokkal több idő múlt el” – hangzik a szigorú pontosítás. Az elbeszélő szerint: „ebben a pillanatban”, Suhajdáné elindulásakor kezdődik a haláleset kimondása. A halál bekövetkezésekor ugyanakkor az elbeszélő teljesen elengedi „hősei” kezét. Sem a fiú lehetséges érzé-

seiből, sem az apa pszichikai reakcióiból nem tudunk meg semmit. A váratlanul közénk lépő „halál”, amely „kéretlenül jött, látszólag szeszélyesen, már valóság volt, örökkévaló.” A történések feljegyzőjének matematikája is kimértnek mondható. Jancsi eldobását követően magasra felcsapott vízcseppek lehullása néhány másodpercig tart. Suhajdának néhány másodperces mozgásfázisaihoz hasonlóan az út a nyaralótól a tóig mindössze „négy percig” tart, a tóról adott totálkép káprázatáig „mely tündöklött, mintha millió és millió pillangó verdesné gyémánt szárnyal.” Mozgások sokasága és sokfélesége áll itt össze mondhatni zárt egésszé; olyan egésszé, mely valamiképpen mégis fölébe tudna emelkedni görcsökbe meredő indulatok és méltatlan fontoskodások kusza szövevényének.

4.

Ebben az elbeszélésben a dolgok általában „a helyükön vannak”, ha nem is mindig könnyű ezt megállapítani, mi mivel függ össze. Amikor a valamivel távolabb összecsoportosultak körében először hangosan megfogalmazódik annak „igazsága”, hogy a fiú megfulladhatott – néhány száz méterre tőlük – „Az út a nyaralóktól a tóig négy perc” – az anya elindult. Az apa, a fiú és az anya hármasa cselekvésideje rendkívül rövid: „még három se volt” és máris véget ért... Ez a halál, „mely hirtelenül jött, látszólag szeszélyesen, már valóság volt, olyan örökkévaló, olyan szilárdan megformált és meredt, mint a földgolyó legnagyobb hegyláncolatai”.